

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філософських наук, доцента кафедри політичної аналітики і прогнозування Національної академії державного управління при Президентові України Титаренка О.Р.
на дисертаційну роботу Слубської Анни Ярославівни:
**"ГРОМАДЯНСЬКА РЕЛІГІЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ:
ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ",**
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Тема громадянського суспільства, осмислення ролі релігійних факторів в його формуванні, поява таких нових феноменів як громадянська релігія – вже давно перейшли з публіцистики в філософсько-релігієзнавчу площину. Такий стан справ змушує до роздумів над питанням – на якому ступені розвитку знаходиться сьогодні громадянське суспільство в Україні? Яких форм воно набуває? Яку роль у цьому процесі відіграє релігійний фактор тощо. Чи громадянська релігія, яку досліджує автор є окремим феноменом? Чи йдеться тільки про процес виокремлення громадянської релігії з інших інститутів громадянського суспільства?

Здобувач обрав актуальну тему релігієзнавчого дослідження, враховуючи майбутній соціальний потенціал громадянської релігії в Україні та активну інституалізацію цього феномену впродовж останніх років. Системний аналіз специфіки становлення громадянської релігії в українському громадянському суспільстві, а також особливостей сучасних трансформацій у середовищі інших релігійних інститутів та їхнього зв'язку з суспільними процесами – постає доволі актуальною релігієзнавчою проблемою.

Зазначимо, що комплексне дослідження феномену громадянської релігії ще не проводилося, хоча в українському академічному релігієзнавстві створений методологічний базис для цього. На тлі наявних на цей час

наукових публікацій, дисертація Слубської А.Я., вигідно відрізняється рисами об'єктивності, історизму, наукової та конфесійної неупередженості. Робота написана на основі всебічного і толерантного вивчення низки першоджерел, релігієзнавчої літератури різних напрямів. Дисертант враховує ті складні обставини, які передують виникненню та становленню цього явища, непростого для вивчення, дослідження і аналізу.

На сьогодні, Україна постає поліконфесійною за своїм визначенням країною. Якось окрема церква чи конфесія не може претендувати на роль, не тільки державної, але й якоїсь загальнонаціональної ідеології, а тому домагання якихось привілеїв для тієї чи іншої церкви – глибоко суперечить українській ментальності. Але роль, яку починає відігравати релігійний фактор в становленні громадянського суспільства, стає значно сильнішою. Разом з цим, активізується діяльність релігійних установ, організацій, конфесій та громад – заяви, акції, виступи лідерів, інтерв'ю, різноформатні зустрічі тощо, що є свідченням переходу згаданих акторів до більш активної громадської, соціальної та політичної діяльності. Обрана дисертантом тема дозволяє більш чітко зрозуміти політику і тактику багатьох конфесій, їх мотиви, поведінку, розрізнити ті їх форми організації, які найбільш плідно впливають на становлення громадянського суспільства. Також до знакових питань, які намагається вперше розв'язати авторка, відносяться й наступні – чи є громадянська релігія складовою громадянського суспільства? Яке місце вона займає в ньому, чи можна її вважати самостійним феноменом, чи стала громадянська релігія основою для нових форм прояву релігійності і чи можливий, у принципі, сталий розвиток громадянського суспільства, без високого рівня самосвідомості та відповідальності громадян. В країнах з розвинутим громадянським суспільством цей рівень забезпечується, не в останню чергу, різноманітними формами релігійності і є ознакою свободи та демократії. А, отже, обрана тема, крім яскраво вираженої актуальності, вказує і на міждисциплінарний характер дослідження, що спонукає до обговорення такої проблеми, як участь представників релігійних кіл у

політичній боротьбі та політизації релігійних відносин і релігійної діяльності. Відповіді на деякі з згаданих питань є опосередкованими, але це тільки підсилює значення дослідження і отриманих результатів, через складність піднятих проблем, які є на часі в нашій державі. Дослідження А.Я.Слубської відкриває шлях наступним дослідженням окресленої теми.

Автор широко використав вітчизняні та іноземні наукові публікації, що сприяло дослідженню та всебічному висвітленню громадянської релігії як неоднозначного та складного феномену в українському суспільно-політичному житті.

Робота має вступ, три розділи, висновки і список літератури, який нараховує 345 джерел. Робота виконана у відповідності з вимогами, що висуваються до такого типу робіт.

У Вступі автор дисертації досить переконливо показує важливість, складність і актуальність обраного нею дослідження; чітко формулює мету та завдання своєї наукової роботи, окреслює її методологічні засади та засоби реалізації завдань. Структура запропонованого дослідження логічно побудована, його складові частини послідовні та узгоджені між собою.

Перший розділ дослідження – «Громадянська релігія як предмет наукової рефлексії» - присвячений викладу методологічних засад дослідження проблеми, огляду першоджерел та наявних наукових, церковних та богословських публікацій. Заслуговує на увагу те, що дисертантка спирається на різноманітні, як за своєю концептуальною спрямованістю, так і за змістом, літературні джерела. Опираючись на проблемно-хронологічний принцип, А.Я.Слубська виокремлює кілька груп релігієзнавчих досліджень, які дозволили побачити передумови й чинники формування громадянської релігії в Україні.

Другий розділ – «Громадянська релігія як суспільний феномен» – присвячено з'ясуванню особливостей специфіки державно-церковних відносин, виявленню форм і напрямків суспільної діяльності релігійних

організацій у контексті формування українського громадянського суспільства та становлення української моделі громадянської релігії.

У третьому розділі – «Українська модель громадянської релігії» дисертант аналізує етапи формування, конкретні форми і прояви громадянської релігії в Україні. Автор виділяє 6 етапів становлення громадянської релігії, відповідно до зміни суспільних когнітивних схем і символічних матриць. Докладно розглянуто релігійний фактор Помаранчевої революції та Революції Гідності. Дисертант робить висновок, що саме в цей період повною мірою проявилися компоненти суспільної свідомості українців, визначені терміном «громадянська релігія».

Попри висловлений позитив і актуальність, дисертаційна праця Слубської А.Н. не позбавлена і певних недоліків. А відтак, хочеться висловити декілька зауважень до змісту дисертації.

Нажаль, громадянська релігія як феномен, її функції, як і структура, не мають чітких рис. Цей об'єкт наукової рефлексії, мало чим відрізняється від інших інститутів громадянського суспільства. Тому досліджуючи те, що означено як «громадянська релігія», дисертантка скоріше досліджує експансію церкви та новий процес сакралізації, який поступово починає пронизувати всі найважливіші сфери діяльності громадянського суспільства, підміняючи інститути громадянського суспільства релігійними інституціями. По суті, ми маємо схожий з Росією процес інтеграції релігії в державу, державну політику та державні інституції, з однією відмінністю – В Росії є виражена підтримка державою однієї церкви, а в Україні і де-юре, і де-факто (з невеликими обумовленнями), різні конфесії, деномінації мають рівні права та свободи.

В актуальності дисертації (стор.1) дисертантка зазначає наступне: «...адже громадянська релігія перебирає на себе функції морального арбітра в складних процесах очищення державної влади та побудови нової України, інтегрованої в Європейське співтовариство, який чітко виявляє ті «точки напруги» у державно-суспільних відносинах і громадському житті і

намагається їх вирішувати релігійними засобами, апелюючи до вищих моральних цінностей та духовних ідеалів українців як політичної нації. Ці процеси потребують системного філософсько-релігієзнавчого аналізу». Не погоджуючись з автором, хотів би зазначити, що виконання функції «морального арбітра», з боку громадянської релігії, є сумнівним висновком. Швидше напрошується висновок про те, що релігійні інституції та церкви в Україні, в складних суспільно-політичних умовах, прагнуть отримати певні преференції, відіграючи подекуди роль, аналогічну «політичним популістам», критикуючи владу і часто не вдаючись до роздумів про суть процесів та причини проблем, залишаючи це поза контекстом. В процесі становлення « нової України » « громадянська релігія », як стверджує автор, прагне вирішувати суспільно-політичні проблеми релігійними засобами, апелюючи до вищих моральних цінностей та духовних ідеалів. Тобто автор робить висновок, що релігія в Україні стає політичним інструментом, інтегрується в політику та прагне підмінити загальнолюдські моральні цінності та духовні ідеали, релігійними цінностями та релігійними ідеалами. В такому разі невідомо, наскільки це є позитивним для державного будівництва, розбудови « нової України » та громадянського суспільства.

В дисертаційному дослідженні, авторка ставить першим пунктом свого завдання наступне: - виявити недостатньо вивчені в науковій літературі аспекти досліджуваної проблеми, виокремити джерельну базу дослідження, розробити методологію філософсько-релігієзнавчого дослідження виявів громадянської релігії в Україні як національно-державного феномену. В цьому пункті новизни, на мою думку, авторці вдалося лише виокремити джерельну базу дослідження. Автор зазначає (стор.39), що: «...при вивченні феномену громадянської релігії в незалежній Україні ми розрізняли суспільно-державно-конфесійні відносини як абстрактний процес, який можна моделювати, й інституалізацію цих відносин в умовах становлення громадянського суспільства як конкретну національну організаційну форму, яка виникла в контексті специфічних суспільних відносин під значним

впливом суб'єктивних позарелігійних чинників...». Але в роботі є низка абстрактних узагальнень, які важко систематизувати і означити як методологію філософсько-релігієзнавчого дослідження громадянської релігії як феномену. Дисертант розрізняє суспільно-державно-конфесійні відносини як абстрактний процес, який можна моделювати, але, при цьому, жодних моделей не репрезентує. Представлена автором схема символічного аксіоматичного комплексу української моделі громадянської релігії, що включає декілька як ідеальних, так і матеріальних елементів – є перерахуванням загальних ознак, які характеризують політичну ситуацію та її особливості, де більше представлений аксіоматичний комплекс української моделі громадянського суспільства, аніж релігії. Дисертантка також виділяє інституалізацію цих відносин, як окрему складову методології в умовах становлення громадянського суспільства, як конкретну національну організаційну форму, але сам процес інституалізації громадянської релігії – з етапами, певним, властивим тільки цьому феномену алгоритмом, не наводить. Дисертантка показує швидше процес становлення самого громадянського суспільства, аніж громадянської релігії. Запропонована автором методологія, в однаковій мірі підходить для дослідження будь-якого релігійного феномену в його суспільно-політичному бутті.

В дисертації зустрічаються деякі недоліки стилістичного характеру, присутній еклектизм. Цитуючи певного автора, дисертант часто доволіно відтворює його позицію, використовуючи концепції становлення громадянського суспільства для підкріплення власної концепції становлення громадянської релігії.

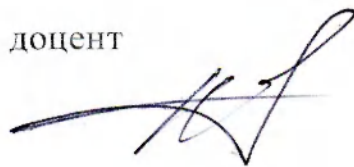
Однак, не дивлячись на висловлені зауваження, зазначимо позитивний загальний висновок.

Автореферат та наукові публікації у достатньому обсязі відображають зміст дисертації. Положення новизни достатньо обґрунтовані. Висновки дисертації є достовірними.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що дисертація Слубської Анни Ярославівни «Громадянська релігія в українських реаліях: філософсько-релігієзнавчий аналіз» є завершеним самостійним дослідженням, відзначається актуальністю постановки проблеми, новизною підходу та одержаних результатів, має теоретичне значення і практичну цінність. Основні положення дисертаційної роботи пройшли належну апробацію на наукових конференціях, достатньою мірою висвітлені в статтях у фахових виданнях. Представлена дисертаційна робота відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій згідно з п.п. 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор, Слубська Анна Ярославівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент

доцент кафедри політичної аналітики і прогнозування
Національної академії державного управління
при Президенті України,
кандидат філософських наук, доцент

Титаренко О.Р.

Учений секретар
Національної академії державного управління
при Президенті України,
д.держ упр., професор,
Заслужений працівник освіти України

Рачинський А.П.